

[במדבר יב] "אל נא תשת עלינו חטאת, אשר נואלנו", ומתרגמין "דאיטפשנא".

ולא עור, אלא שהלומדים ביחידות חוטאין.

שנאמר שם, "אשר נואלנו ואשר חטאנו".

ואיבעית אימא, מהכא נלמד שחוטאין הלומדים ביחידות משום שהם מיטפשים [נואלים] —

דכתיב [ישעיהו יט] "נואלו שרי צועק, נשאו שרי נוף", ו"נשאו" פירושו "תעו", הרי שהנואלים הם גם חוטאים.

רבינא אמר ביאור נוסף במקרא זה: כל האוהב ללמד אחרים בהמון — לו תבואה, שעל ידיהם ירבה הפלפול ויתן לב לתרץ קושיותיהם.

והיינו דאמר רבי: הרבה תורה למדתי מרבנותי, ומחבירי למדתי יותר מהם, ומתלמידי — יותר מכולן.

אמר רבי יהושע בן לוי: מאי האי דכתיב [תהילים קכב] "עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים"? —

מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה וינצחו? — שערי ירושלים! לפי שהיו עוסקים בה בתורה.

ואמר רבי יהושע בן לוי: מאי האי דכתיב [שם] "שיר המעלות לדוד, שמחתי באומרים לי בית ה' נלך"? —

אמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם! שמעתי בני אדם שהיו אומרים "מתי ימות זקן זה, ויבא שלמה בנו, ויבנה בית הבחירה, ונעלה לרגל". ושמחתי על כך שבני ישראל מתאווים לבנין בית המקדש ולקיום העבודה.

אמר לו הקב"ה: [תהילים פד] "כי טוב לי יום בהצריך — מאלף".

וביאורו: טוב לי יום אחד שאתה דוד עוסק בתורה לפני, מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח!

שינונו במשנה: ומכוונות להם דרכים וכו'.

תניא: רבי אליעזר בן יעקב אומר: "מקלט" ^{ב-י} היה כתוב על עץ, שהיה תקוע בכל פרשת דרכים, אשר בה התפצלו דרכים, שאחת מהן הובילה לעיר מקלט, כדי שיכיר הרוצח איזו היא הדרך המובילה לעיר המקלט, ויפנה לשם.

אמר רב כהנא: מאי קרא? — "תכין לך הדרך", עשה לך חכמה לדרך, שתהיה הדרך "מוכנה", לרוצח לנוס דרכה אל עיר המקלט, ולא יצטרך לחפש ולתור אחריה.

רב חמא בר חיננא, כשהיה בא לדרוש בפרשת רוצח בשגגה, פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא, היה פותח ומקדים לה דרשה בענין טוב, מדברי הכתוב בספר תהילים:

"טוב וישר ה'. על כן, יורה הטאים בדרך", הרי שהורה הכתוב לעשות חכמה לדרך

ומוכח שגם בארץ ישראל אין ללמוד תורה ביחידות.

אל הבדים ונואלו! והרי אחיתופל ודוד היו בארץ ישראל,

אנה ה' לידו:

במה הכתוב "והאלהים אינה לידו" מדבר — **בשני בני אדם שהרגו כל אחד בפני עצמו את הנפש.**

אחד הרג בשוגג, והתחייב גלות ולא גלה. (101)

ואחד הרג במזיד, אך לא יכלו בית הדין להמיתו.

כי מדובר באופן שלזה, ההורג בשגגה, **אין עדים** שהרג בשגגה, ולכן לא הגלוהו בית דין.

ולזה, ההורג במזיד, **אין עדים** שיעידו עליו שהרג במזיד, ולכן לא המיתוהו בית דין.

וכדי להביא אותם לידי עונשן, **הקב"ה מזמין לפונדק אחד,** שמצויים בו הרבה אנשים שיעידו על מה שיארע.

זה שהרג במזיד וחייב מיתה, יושב בפונדק **תחת הסולם,** גרם המדרגות, וזה שהרג

אפילו לרוצחים בשגגה, כדי להצילם מגואל הדם [ונסוב הכתוב על רוצח בשגגה, שהרי נקראו השוגגים "חטאים"].

ומכאן נלמד, **אם לחטאים יורה את הדרך,** שעוזר להם הקב"ה להנצל, **קל וחומר לצדיקים,** שיצילם מפגע רע.

רבי שמעון בן לקיש פתח לה פיתחא להאי פרשתא, מהכא:

"**ואשר לא צדה, והאלהים אנה לידו,**" וגומר.

על כך אמר הכתוב [שמואל כד] "**כאשר יאמר משל הקדמוני,** התורה, שהיא משל הקב"ה, שהוא קדמונו של עולם: **מרשעים — יצא רשע!**" וגומר.

רמזה התורה, שהאלהים הוא זה ש"אינה" לידו של הרוצח שיהרוג אדם זה בשגגה. באשר אם אירע שיעשה אדם מעשה רשע שכזה בשגגה, אות הוא כי הוא רשע, הזקוק לכפרה!

ומבארין למה נחשב הרוצח לרשע, וכיצד

מתקיימת על ידי גואל הדם, שהורג את הרוצח בשעה שיוצא מעיר מקלטו. וגואל הדם אינו יכול להורגו בלי עדות שהתקבלה בבית דין.

וכבר הוכחו דברי האור שמח [בפ"ו מרוצח הי"ב ועוד מקומות] שהגלות באה לכפרה, ולא רק להצלה מגואל הדם. **וערוך לנר כאן האריך בזה.**

ובחזון יחזקאל [פ"ב ה"ד] הקשה ממה שאמר רבי עקיבא [לקמן יב]. שאין גולה ע"פ בית דין שראו בעצמם שהרג, ולכאורה כל שכן שלא יגלה על פי הודאתו.

ועיין בקצות החושן [ב א], שדן אם בזמן הזה יכול גואל הדם להרוג את הרוצח, שהרי

101. המהרש"א הוכיח מכאן, שהרוצח בשגגה מתחייב בבית דין לגלות, אפילו אם הודה על פי עצמו, או שהעידו עליו עדים קרובים ופסולים.

שאם לא כן, למה מזמן לו הקב"ה הריגה שניה, והרי בהריגה הראשונה הוא לא התחייב גלות, כי לא היו עדים, ולא יכל גואל הדם להורגו. ובהכרח, שגואל הדם שהרג את הרוצח פטור על הריגתו אפילו אם נודע לו שהוא הרוצח רק על פי הודאתו של הרוצח. ולכן צריך לגלות כדי להנצל מגואל הדם.

ועיין בשמואל ב יד, ובמה שכתב שם הרד"ק. וכבר כתב הריטב"א בריש מכילתין, שאינו גולה על פי עצמו, כיון שכפרת עונש הגלות

בשוגג יורד בסולם, ונופל עליו, והורגו. (102)

וכך יבואו שניהם על עונשם.

כי זה שהרג במזיד, נהרג עתה. וזה שהרג בשוגג, גולה בעל כרחו, שהרי עתה יש עדים שיעידו עליו.

אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא, ואמרי לה, אמר רב הונא אמר רבי אלעזר: מן התורה, ומן הנביאים, ומן הכתובים, אנו למדים כי בדרך שאדם רוצה לילך, לטובה או לרעה — מוליכין אותו, מסייעים בידו מן השמים. (103)

מן התורה, דכתיב בפרשת בלק, שתחילה אמר ה' לבלעם: "לא תלך עמהם", עם שרי בלק שבאו לבקשו לקלל את ישראל.

וכתיב אחר כך, כאשר שב בלעם ושאל בפעם השניה את ה' אם ילך עמהם, שאמר לו ה' להיפך: "קום, לך אתם!", שהיות ורצה בלעם ללכת, הוליקוהו משמים בדרך שרצה לילך.

מן הנביאים, דכתיב [ישעיה מח]:

"אני ה' אלהיך, מלמדך לחועיל.

מדריכך — בדרך אשר אתה תלך!"

103. המהרש"א ביאר, שהכוונה היא על המלאכים הנבראים מרצונו לעשות, והם מוליכין אותו בדרך שרצה ובה נבראו.

ובאור יחזקאל [חלק ה קסו] ביאר, שכפי הרצון שמוטבע באדם כך פועלת החכמה שבו. וכשהוא הולך בדרכי תאוה, אף החכמה לא תביאהו למעלות, אלא תגביר תאותו.

וזה כדברי הגר"א על הפסוק "יערוף כמטר לקחי", שהתורה מגדלת ומצמיחה את מה שיש באדם, לטוב או לרע.

ועיין במסילת ישרים [פרק כו]: "כי החמריות מוצא את מינו, ונעור ומתחזק. אך בהפרדו מהם והשארנו לבד — הנה, בדרך שרוצה לילך יוליקוהו בה. ובעזר האלוקי אשר יותן לו, תתגבר נפשו בו, ותנצח את הגופניות".

והגרי"א שר [בלקט שיחות פרשת ויגש] ביאר הטעם שמוליכין אותו כרצונו, כי אי אפשר לעכב בעל בחירה, כדי שלא תפגע בחירתו ושיקול דעתו.

ובמשנת ר' אהרן [א ריב] ביאר את מה שאמרו [ביומא טז]: הבא ליטהר מסייעין אותו והבא ליטמא פותחין לו.

צריך קבלת עדים, ואין כיום בית דין שיכול לקבל עדות בדיני נפשות. ועיין הערה 104. ולענין נאמנות עד אחד, נחלקו הרמב"ם והראב"ד [פ"ו מרוצח]. ועיין בכס"מ ובשיעורי רבי שמואל כאן הערה נה.

102. תוס' [בסוטה ח ב ובפירושו על התורה, שמות כא], כתבו שיש כאן עונש של מידה כנגד מידה, למרות שהמיתה שהתחייב בה הרוצח היא סייף, ואילו הוא נהרג עתה בנפילת חברו עליו, במיתה שהיא כעין סקילה. עיין בדבריהם. ובאופן שהרגו בסייף, באמת יפרעו ממנו כפי שהרג.

ובאור החיים [בשמות שם] הקשה, הרי ההורג בשוגג, בנפילתו על המזיד הרג פעם נוספת, ואיך תועיל לו גלות אחת על שני חיובים.

וכבר הקשו כן בתוס' הדר זקנים על התורה, וכן בתוס' הרא"ש [בסוטה שם], ותיצרו שאינו צריך כפרה על ההריגה השניה שהיתה בשוגג, כיון שהיה הנהרג חייב מיתה. ויש אומרים שגלות אחת עולה להריגות הרבה.

אמר רב הונא: רוצח שגלה לעיר מקלט, ומצאו גואל הדם בדרך, בעת שנס לעיר מקלט, והרגו, פטור.

[ועיין בהערות באיזו דרך פטור עליו גואל הדם]. (104)

לפי שאמר הכתוב:

"הוא ינוס אל אחת הערים האלה, וחי.

והיינו, שהקב"ה מוליכו — בדרך שבחר ללכת.

מן הכתובים, דכתיב בספר משלי [פרק ג]:

"אם ללצים יתחבר האדם — הוא יליין!", אין מעכבים בידו משמים, אלא דרכו תהיה להתלוצץ עמם.

ומאידיך, "ואם לענוים הוא יחבור — מובטח הוא משמים, כי סופו, שבמעשיו הוא יתן הן לפני הבריות".

מדובר בנוסו לעיר מקלט, ואז אין מצוה לכולי עלמא.

[ועיין במלבי"ם שכתב שהספרי לשיטתו בפרשת מסעי, שהביא דעת רבי יוסי הגלילי. ותמוה, שהרי שם מדובר על היוצא מעיר מקלט].

ובחזו"א [חו"מ ליקוטים כ"ג] חידש, שהמשתהה במזיד בדרך לעיר מקלט ואינו נס, דינו כיוצא מהעיר לגבי חיוב מיתה.

וכן משמע בריטב"א ובמאירי בסוגיא לקמן, ויש לבאר שבאופן זה מדובר בספרי. ועיין בשיעורי רבי שמואל שם סק"ט.

ולענין רוצח במיד ובהתראה, שדינו מסור לבית דין, נסתפק החזון איש שם, האם גם בו נוהג הפטור של "כי יחם לבבו" בגואל הדם, או שכונה, אם הרגו גואל הדם קודם גמר דין הרי הוא נהרג עליו. ועיין קצה"ח ובשיעורי הגר"ש רוזובסקי הנ"ל ס"ק ז, ח.

ובהוספות הרמב"ן לספר המצוות [מצוה יג], מנה את מצות גואל הדם לגבי הרוצח, והיא: להרגו, ולהגלותו!

אך הרמב"ם לא מנה זאת כמצוה נפרדת, כי לדעתו תפקידו של גואל הדם הוא פרט בדיני המיתה והגלות, וקיומו אינו מוטל על גואל הדם, אלא על בית דין, שיתנו בידו להרוג את

דהיינו, קודם המעשה, רק "פותחים" לו ליטמא ולא מסייעים לו כמי שבא להיטהר. אך כשהתחיל במעשה — מוליכין אותו בדרכו. וכתב הגהות יעב"ץ שם, שדבר זה שנו חכמינו באבות [ד ב]: עבירה גוררת עבירה. והיינו, אחר שהתחיל לעשות עבירה היא גוררת אותו לעבירה נוספת.

104. סוגיינתנו עוסקת ברוצח שנס לעיר מקלט ועדיין לא נכנס אליה, ולקמן [יא ב] נחלקו רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא ברוצח שיצא מעיר מקלט, שהותר דמו, האם מצוה או רשות להרגו, ועל מי מוטלת המצוה.

אך קודם שנקלט, אין מצוה ולא הותר דמו, ואסור להורגו, וכל אדם חייבין עליו לכולי עלמא.

ורק אם גואל הדם הרגו, כדיעבד פטור משום שחם לבבו ואין לו משפט מות לפי רב הונא. וכן הדין לדעת הרמב"ם בכל השוגגין שאין גולין כקרוב למזיד ומזיד בלי התראה, או במן הזה, שאסור להרגו ורק גואה"ד פטור, וכ"כ הב"ח בהגהתו, ועיין בשיעורי הגר"ש חלק הענינים סימן ד.

ובספרי [שופטים מ'] איתא, שמצוה ביד גואל הדם לרדוף אחר הרוצח. ותמהו הכל, שהרי

פן ירדוף גואל הדם, כי יחם לבבו, והשיגו, כי ירבה הדרך, והכהו נפש.

ולו, אין משפט מות, כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום.

על כן אנכי מצוך לאמר: שלש ערים תבדיל לך.

וקפכר רב הונא, שביאור הפסוק, כך הוא:

פן ירדוף גואל הדם אחר הרוצח, והשיגו, והכהו נפש.

ולא יתיירא גואל הדם שיענישוהו בית דין, כי דברי הכתוב "ולו אין משפט מות" — **בגואל הדם הוא דכתיב**, ולא ברוצח בשגגה.

ורק את סוף הפסוק הוא מבאר על הרוצח, שמצוה להכין לו הדרך, כי הוא לא היה שונא לנהרג מתמול שלשום.

ומקשינן מברייתא:

מיתבי מהא דתניא: "ולו אין משפט מות" — **ברוצח בשגגה הכתוב מדבר**, ועליו מסיים הפסוק "כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום".

אתה אומר ברוצח הכתוב הזה מדבר, או אינו מדבר אלא בגואל הדם, שאין לו משפט

מות אם יהרוג את הרוצח?

כשהוא אומר בסוף הפסוק "כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום" — **הוי אומר שבא הכתוב ליתן טעם למה אין לו משפט מות.**

בהכרח, **שברוצח הכתוב מדבר**, לומר שאין לו משפט מות היות שהרג בשגגה ולא מתוך שנאה.

וקשיא לרב הונא, שביאר את דברי הפסוק "ולו אין משפט מות" על גואל הדם.

ומתריצין: **הוא**, רב הונא, **דאמר כי האי תנא**, החולק על התנא בברייתא האמורה.

דתניא: "ולו אין משפט מות" — **בגואל הדם הכתוב מדבר**, שפטרנו תורה אם הרג את הרוצח לפני שהגיע לעיר מקלטו.

אתה אומר בגואל הדם הכתוב מדבר, או אינו מדבר אלא ברוצח?

כשהוא אומר "כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום", **הרי רוצח אמור**, שטעם זה נאמר להסביר מדוע הרוצח גולה ואינו נהרג, כי לא הרג בשנאה.

הא מה אני מקיים, את התיבות המיותרות "ולו אין משפט מות"? —

הרוצח, ולכפות את המחויב גלות לגלות.

ועיין בקצות החושן [סימן ב'] שתלה ענין זה במחלוקת בין רש"י [בסנהדרין מה], המתיר לגואל הדם להרוג אפילו את השוגג, ובין הרמב"ם [פ"ו מרוצח] המתיר לו להרוג רק את הרוצח במזיד.

והסתפק לאור זאת, האם גם בזמן הזה יכול גואל הדם להרוג את הרוצח, וכדלעיל. ותמוה

מאד, כי ברש"י שם מדובר להדיא ביוצא מעיר מקלט ולא בנס אליה. והרמב"ם נקט שגואל הדם ההורג את הרוצח "פטור" על הריגתו, ולא כתב "מותר" או "מצוה".

ובחזון איש [שם] דן, שאף פטורו אינו אלא כשחם לבבו, אך אם התרו בגואל הדם שלא יהרגנו בדרך לעיר מקלט, ובכל זאת הרג את הרוצח, הרי הוא נהרג עליו.

בהכרח שבגואל הדם הכתוב מדבר.

ולכן למד רב הונא, שגואל הדם שהרג את הרוצח בנוסו לעיר מקלט, פטור. שהרי מקרא זה מדבר בהליכתו הראשונה למקלט.

ומקשינן מהא דתנן במשנתנו: בית דין מוסרין לו, לרוצח בשגגה בעת חזרתו מבית דין לעיר המקלט, שני תלמידי חכמים שילווחו, שמא יהרגנו גואל הדם בדרך מבית הדין לעיר מקלט. וידברו תלמידי החכמים אליו, אל גואל הדם.

מאי לאו, מה שאמרה המשנה שני תלמידי חכמים ידברו אל גואל הדם, כוונתה לומר, דמתרו ביה, שהתלמידי חכמים הגלויים אליו יתרו בגואל הדם, דאי קטיל את הרוצח — בר קטלא הוא!

ומוכח מהמשנה שלא כרב הונא.

ורחינן: לא להתרות בגואל הדם הם נשלחים, אלא לפייסו בדברים שלא יהרגנו.

כדתניא בכרייתא לבאר את דברי משנתנו "וידברו אליו" —

וידברו אליו — בדברים הראויים לומר לו, לגואל הדם, כדי להרגיעו.

אומרים לו: אל תנהג בו מנהג שופכי דמים, ואל תהרגהו, שהרי בשגגה בא מעשה לידו. (105)

רבי מאיר אומר: הוא, הרוצח, מדבר על ידי עצמו אל גואל הדם שלא יהרגנו, שנאמר "וזח דבר הרוצח".

אמרו לו חכמים: הרבה דברים שאינם נעשים על ידי אדם, שליחות עושה. שבאמצעות שליח נעשים ומתקבלים הדברים יותר על דעת השני.

ובאה הגמרא לדון בדברי הכרייתא, ולבארם:

אמר מר בכרייתא: אומרים לו, בשגגה בא מעשה לידו.

אך כל זה ברוצח בשגגה, ואילו הרוצח במזיד בלי התראה, שיטת הריטב"א כאן היא שמוסרין אותו לגואל הדם.

105. הרמב"ם בפירוש המשניות כתב שאומרים לו: בשגגה הרג, ואסור לך להרגו! ואכן, לפי המבואר בהערה הקודמת אסור לו להרגו, ורק פטור עליו כי חם לבבו.

והגר"ש פערלא והגר"ש רוזובסקי אף תמהו למה לא יהרגו את גואל הדם מדין רודף? וכתבו, כיון שגואל הדם פטור על הריגתו, אין עליו דין רודף, ורק הרוצח עצמו יכול להרגו, משום הבא להרגך, שאינו תלוי בחיוב הרודף. ולקמן נאריך.

אך החזון איש (שם) כתב, כי אף על גב שאין לגואל הדם רשות להרוג את הרוצח בנוסו לעיר מקלט, בכל זאת אין המלווים יכולים למנוע בכח את הגואל הדם מלהרגו, ורק מבקשים ממנו שלא יהרגנו. כי אם יכולים הם למנועו, למה לא ישלחו עמו בעלי אגרופים אלא רק תלמידי חכמים? אך כתב, שכאשר מביאים אותו מעיר מקלט לבית דין אז כן משמרים אותו עם בעלי אגרופין.

ובאבי עזרי תמה עליו, שאם אסור להרגו ודאי ראוי למנועו מלהרוג, וכמבואר בסלקא דעתיה של המקשן, שאף מתרין אותו להודיעו שבר קטלא הוא, וברור שאם דינו במיתה, שמונעים אותו.

ומקשינן: מה מוסיפה אמירתם שהוא רצח בשוגג, כדי להרגיע את גואל הדם?

והרי פשיטא לכל שהוא הרגו בשוגג ולא במזיד! כי אם היה הורגו במזיד, הם לא היו מגוננים עליו מגואל הדם, ולא היו מאפשרים לו לגלות לעיר מקלט —

דאי במזיד הרגו, וכי בר גלות הוא! ? והרי חייב מיתת בית דין הוא.

ומתריצין: אין, אכן מדובר בברייתא גם באופן שהרג במזיד, היות וקודם העמדה בדין, כל רוצח, ואפילו במזיד, גולה לעיר מקלט!

וסייעתא לכך, מהא דתניא: רבי יוסי ברכי יהודה אומר:

בתחילה, לפני שעמדו בדין, אחד רוצח בשוגג, ואחד רוצח במזיד, היו מקדימין ונסים לערי מקלט. (106)

ובית דין של העיר שהרגו בה, היו שולחין לעיר המקלט, ומביאין אותם משם, ודנים אותם.

מי שהתברר כי הרג במזיד, ונתחייב מיתה

— הרגוהו, (107) התירו לגואל הדם להורגו.

שנאמר ברוצח במזיד: "ושלחו זקני עירו, ולקחו אותו משם, ונתנו אותו ביד גואל הדם, ומת".

ומי שהתברר בבית דין שלא נתחייב מיתה [אפילו אם הרג במזיד, אלא שלא התרו בו] — פטרוהו.

שנאמר "והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם".

ואילו מי שהתברר בבית דין שהרג בשוגג, ונתחייב גלות — מחזירין אותו למקומו בעיר מקלט.

שנאמר ברוצח בשגגה: "והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה".

רבי אומר: אין כוונת הפסוק לומר שאף הרוצח במזיד יגלה תחילה לעיר מקלט.

אלא הרוצחים הם שטועים בכך, ומעצמן הן גולין — כסבורין הן הרוצחים שאחד ההורג בשוגג ואחד הרוצח במזיד, ערי המקלט קולטות ומצילות אותם מעונש.

במזיד.

106. במשך חכמה [מסעי] ובחזו"א [שם] ובשיעורי הגר"ש נקטו שאין זה חיוב שחל על הרוצח במזיד לנוס לעיר מקלט, אלא שעיר המקלט קולטתו שלא יהרגו גואל הדם עד שיגמר דינו, ואם הרגו בתוכה, חייב עליו. ועל כך נחלק רבי ואמר שאינה קולטת.

107. כך ביאר הריטב"א, שמדובר בהורג במזיד

ועיין בחזו"א שתמה, כיצד סלקא דעתיה שמתרין בגואל הדם? והרי רבי מאיר אומר שהרוצח מדבר אליו, ואילו ההתראה צריכה להיות מפי עדים! ותירץ, שבכך גופא נחלקו, במחלוקת לעיל בדף ו, האם צריך התראה מפי עדים.

או שנחלקו בסברת רב הונא, האם מדובר בה בהתראה או בבקשה בלבד.

ועיין עוד בדברי החזו"ן איש, שדן בביאור כוונת הגמרא להוכיח אם מדובר בשוגג או

והיינו, שאנשי העיר שבפניהם הוא משמיע דבריו אינם כמוהו, שהם אינם רוצחים, ולא שהישו דבריהן לדבריו. (108)

ואמר רבי אלעזר: עיר שאין בה זקנים – אינה קולטת, דבעינן שיהיו בה "זקני העיר", כמבואר בפסוק שבספר יהושע, וליכא, כי בעיר שאין בה זקנים לא מתקיים פרט זה.

ומביאה עתה הגמרא שנחלקו רבי אמי ורבי אסי כאן ובשני מקומות בתורה, בפרשת בן סורר ומורה ובפרשת עגלה ערופה, שבכולן נאמר בהם "זקני העיר", האם זה לעיכובא, או למצוה בעלמא. (109)

איתמר, עיר מקלט שאין בה זקנים –

והן אינן יודעין, שרק בשוגג קולטות, אבל במזיד אינן קולטות.

ועל כך לימד הכתוב, שישלחו בית דין ויקחוהו משם להורגו, ואין גלותו לעיר מקלט פוטרתו מעונש מיתה.

אמר רבי אלעזר: עיר מקלט שרובה, רוב תושביה הם רוצחים בשוגג – אינה קולטת.

שנאמר [יהושע כ] "ודבר באזני זקני העיר החיא [עיר המקלט] את דבריו".

מלמד הכתוב שיהיו דבריו באזני זקני עיר המקלט, שונים מדברי אנשי העיר השומעים את דבריו.

הרוצחים אחר שנעשתה לעיר מקלט, נאמר דין זה, שמכאן ואילך היא אינה קולטת עוד.

ובמנחת חינוך [מצוה תי] כתב, שאם על ידי קליטתו של הרוצח הזה נעשה רוב העיר רוצחים, הוא נקלט, כיון שעד כניסתו אליה לא היה בה רוב רוצחים. וכמו כן, לא נפקע מהעיר שם עיר מקלט לגבי הרוצחים שכבר נקלטו בה, אלא רק אינה קולטת מכאן ואילך. וגם בכך אפשר לבאר מחלוקת הרמב"ם והראב"ד.

ובאילת השחר דן בשאלה, אם נכנס הרוצח לעיר מקלט שהיו בה רוב רוצחים, שאינה קולטת אותו, ולאחר מכן נוספו בה תושבים כשרים, ומעתה רק מיעוטה הם רוצחים – האם עתה הוא נקלט?

ותלה את צידי ספיקו בדברי המנחת חינוך, האם שעת הקליטה היא הקובעת, או שבכל שעה נקבע הדין כפי רוב העיר באותו זמן.

109. בתוס' משמע שבעגלה ערופה צריכים זקני בית דין, ובסנהדרין [יד א] כתבו שכך משמע בפסוק, דכתיב "זקני העיר".

בלי התראה, ומתירים לגואל הדם להורגו. כי אם יש עדים והתראה, הרי חובשים אותו בבית האסורים, ולא מניחים אותו לנוס לעיר מקלט. ועיין לעיל הערות 79, 104.

108. פשטות לשון הגמרא, שלא השוו דבריו לדבריהם, מורה שמדובר ברוצחין בשוגג.

אך בריטב"א משמע שמדובר ברוב רוצחים במזיד. שהרי כתב שבשכסם לא היו רוב רוצחים, שאם לא כן לא היתה קולטת, ומדובר במזידין.

והרמב"ם [פ"ז ה"ו] כתב: עיר מקלט שרובה רצחנים – אינה קולטת.

והשיגו הראב"ד: שיש בה רוב רצחנים.

וכתב הכסף משנה לבאר דברי הראב"ד, שהזדמן לפני הראב"ד ספר מוטעה של הרמב"ם שלא היה כתוב בו "רוב", ולכן הגיהו כך.

וכן נמצא בסמ"ג, שכתב: עיר מקלט שיש בה רוצחים ולא הזכיר רוב.

ובשפת אמת הסתפק, האם דין זה נאמר בעיר שהיו רובה רוצחים, שאין עושין אותה לעיר מקלט. או גם אם בעיר שהתרכו בה

"זקני עירו", בכל זאת נעשה בה דין בן סורר ומורה.

וחד אמר, אין נעשה בה בן סורר ומורה.

ומבארין טעם מחלוקתם:

למאן דאמר "אין נעשה בה בן סורר ומורה", סבר שבעינין לקיים את דברי הכתוב "ותפסו בו אביו ואמו, והוציאו אותו אל זקני עירו". ובעיר זאת ליכא זקני העיר, ודבר זה הוא לעיכובא.

ואילו למאן דאמר "נעשה בה בן סורר

נחלקו רבי אמי ורבי אסי אם היא קולטת או לא.

חד אמר קולטת, וחד אמר אינה קולטת.

ומבארת הגמרא את המחלוקת: למאן דאמר אינה קולטת, טעמו הוא משום דבעינין "זקני העיר", וליכא. ואילו למאן דאמר קולטת, טעמו הוא משום שהצורך בזקני העיר אינו אלא מצוה בעלמא. וכן נחלקו בעיר שאין בה זקנים, רבי אמי ורבי אסי, האם נוהג בה דין "בן סורר ומורה" או לא: (110)

חד אמר, על אף שנאמר בכתוב [דברים כא]

כדכתיב, בצורה הכתובה בפרשה. וכיון שכתוב בה "זקנים", צריך דוקא זקנים ולא סתם אנשי העיר, או לאו דוקא זקנים.

והרמב"ם (פ"ט ה"ד) כתב שאין מודדין אלא לעיר שיש בה בי"ד של כ"ג.

והקשה המשנה למלך למה השמיט הרמב"ם דין עגלה ערופה במקום שאין בי"ד בכל העיירות הסמוכות [עיי' בתוס' שבאופן זה עוסקת סוגייתנו?]

וכן תמה בהלכות ממרים [פ"ז ה"ז] שלא כתב הרמב"ם דין זה בבן סורר.

וכתב שמדברי הרמב"ם לענין עיר מקלט שאין בה זקנים שאינה קולטת, משמע שדין זה הוא לעיכובא, ובאופן כזה לא יביאו עגלה ערופה ולא יעשו בן סורר, היות שדין אחד הוא לכל המחלוקות האלו.

וכן הסיק בערוך השולחן [חור"מ תכ"ה ס"ט].

[ועיי' במנחת חינוך [תק"ל] ובהערות על [תוס']].

וגם באור שמח (במלואים) הסיק כן, אך מטעם אחר, שבעגלה ערופה ובן סורר כתוב "ובערת הרע", ו"זקנים" זה רק למצוה בעלמא.

והרמב"ם [פ"ז ה"ו] פסק שעיר שאין בה זקנים אינה קולטת.

והקשה המנחת חינוך [ת"י], מדוע לגבי הבאת עגלה ערופה כתב הרמב"ם [פ"ט ה"ד] שאין מודדין אלא לעיר שיש בה בית דין של עשרים ושלושה, ולמה לא נקט כך גם לגבי הקליטה של עיר מקלט?

והוכיח, שלפי הרמב"ם אין צורך שיהיה בעיר מקלט אלא בית דין של שלושה, והם "זקני העיר".

אך בערוך השולחן, ובקרבן אורה [סוטה מה ב] כתבו שבעיר מקלט די שיהיו בה זקנים ואין צורך שיהיה בה בית דין.

אך בכנסת הגדולה ובפליתי [ס"ס ס"ג] ובערוך לנר כתבו שאין לחלק בין עגלה ערופה לעיר מקלט, ובשניהם "זקני העיר" הינם בית דין של עשרים ושלושה.

ובאבי עזרי [פ"ט ה"ד] הביא מקור ממסכת סוטה [מז ב] שדוקא בעגלה ערופה צריך בי"ד של עשרים ושלוש.

110. הריטב"א כתב, ששלושת מחלוקות אלו, תלויות בדבר אחד — האם צריך לקיים "קרא

המקלט אשר דברתי אליכם", וגומר.

והטעם לכך, מפני שנאמרו בפרשה זו ליהושע לקיים מצוות שהן של תורה. ואילו בשאר מקומות שדבר ה' עם יהושע, לא נאמרו לו לקיים מצוות דאורייתא.⁽¹¹¹⁾

והוינן בה: למימרא, האם רצונך לומר, דכל מקום שנאמר לשון "דיבור" משמעותו לשון קשה?

ומשנינן: אין, אכן, כך הוא!

והראיה לכך, בדכתיב אצל אחי יוסף, כשחזרו ליעקב, "דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות". ומוכח ש"דיבור" הוא לשון קשה [עזה].

ומקשינן: והתניא: כתיב בספר מלאכי [פרק ג]: "אז נדברו יראי ה'". אין "נדברו" — אלא לשון נחת.

וכן הוא אומר בספר תהילים [פרק מז] "ידבר עמים תחתינו", שיכנעו האומות תחת ישראל, וישבו בנחת.

ומפסוקים אלו משמע שדיבור אינו לשון קשה.

ומתריצין: אין הלשונות בפסוקים שוות.

ומורה", מה שאמר הכתוב "זקני עירו" הוא רק מצוה בעלמא, אך אינו מעכב.

ועוד נחלקו בדין עיר שאין בה זקנים, רבי אמי ורבי אסי אם מביאה עגלה ערופה:

חד אמר, על אף שאין בה זקנים, היא מביאה עגלה ערופה אם נמצא סמוך לה חלל הרוג, שלא נודע מי הכהו.

וחד אמר, אינה מביאה עגלה ערופה.

ומבארין במה נחלקו:

למאן דאמר אינה מביאה עגלה ערופה, סבר בעינין לקיים את דברי הכתוב [דברים כא] "ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר", וליבא.

למאן דאמר אפילו אם אין בה זקנים מביאה עגלה ערופה, סבר ש"זקני העיר" נאמר רק למצוה בעלמא.

אמר רבי חמוא בר חנינא: מפני מה נאמרה בספר יהושע פרשת רוצחים —

יא-א בלשון עזה, ששינה הכתוב מדרכו בכל ספר יהושע, שנאמר בו "ויאמר ה'", ונקט בפרשה זו לשון דיבור, שהוא לשון קשה —

דכתיב "וידבר ה' אל יהושע, לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר, תנו לכם את ערי

כל שלשת הדינים זה בזה.

111. והמהרש"ל פירש שלכן נכתבה בלשון עזה, שהתורה קרויה עזו, שנאמר ה' עזו לעמו יתן. והמהרש"א כתב טעם נוסף עי"ש.

והגר"א ביהושע [כ א] כתב שפתח בלשון עזה מפני שגם בפרשת ערי מקלט האמורה בתורה [במדבר לה א] נאמר דבר אל בני ישראל.

אמנם בקרן אורה [סוטה מה ב] כתב, שדעת הרמב"ם היא שרק בעיר מקלט צריך זקני העיר, שכן אמר גם רבי אלעזר בסוגיין.

ומדובר בזקנים סתם ולא בבית דין, ובהם מדובר בכל שלשת המחלוקות. ואמנם בעגלה ערופה ובבן סורר, דעת הרמב"ם שאין צריך זקנים, כי סבר שאין צריך קרא כדכתיב. ובעיר מקלט הצריך זקנים כרבי אלעזר, שלא תלה את